

GLOBALIZACIJSKI PROCESI I BUDUĆA FAZA RAZVOJA KAPITALIZMA

Gabrić, Manuela; Jakovac, Pavle

Source / Izvornik: **Tranzicija, 2017, 18, 28 - 45**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:192:088857>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-14**

SVEUČILIŠTE U RIJECI
EKONOMSKI FAKULTET

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Economics and Business - FECRI Repository](#)

*Predhodno znanstveno priopćenje
Preliminary scientific communication*

JEL Klasifikacija: P10; P16, G20, G21, G28.

Manuela Gabrić • Pavle Jakovac*

GLOBALIZACIJSKI PROCESI I BUDUĆA FAZA RAZVOJA KAPITALIZMA

Sažetak

Rad analizira fenomen globalizacije i njegove učinke na politiku, ekonomiju te kulturu. Politika globaliteta redefiniira i ponovno ispisuje znane nam prostore djelovanja na svim razinama čovjekovog djelovanja. U tom duhu, ekonomska globalizacija neosporivo je djelovala na „tradicionalno“ definirane gospodarske sustave. Kada govorimo o globalizaciji i kapitalizmu, obično su njihova djelovanja prikazana kao ona koja djeluju s tendencijom razaranja tradicionalnih i društvenih granica, šireći se preko određenih teritorija i obuhvaćajući uvijek novo stanovništvo unutar vlastitih procesa. Međutim, ovaj rad propituje nastojanja politike globaliteta i njene utjecaje na budućnost kapitalističkog mehanizma privređivanja. Isto tako, rad se osvrće na recentnu sliku svjetskog gospodarstva, pritom propitujući vrijeme avanture zvane mega-kapitalizam koja nam sudeći prema danim ekonomskim teorijama predstoji.

Ključne riječi: *globalizacija, globalitet, kapitalizam, gospodarstvo, ekonomska globalizacija, mega-kapitalizam.*

Abstract

Primljeno: 24.02.2016; Prihvaćeno: 10.04.2016

Submitted: 24-02-2016; Accepted: 10-04-2016

- **Manuela Gabrić**, mag.cult., polaznica programa cjeloživotnog učenja (razlikovni program za stjecanje nedostajućih znanja i kompetencija za upis na diplomski studij) Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, e-mail: gabric.manuela@gmail.com
Dr. sc. Pavle Jakovac, poslijedoktorand Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, e-mail: pjakovac@efri.hr

This paper analyses the phenomenon of globalization and its effects on politics, economy and culture. The policy of globality redefines and reprints known areas of action at all levels of human activity. In that sense, economic globalization has indisputably affected the traditionally defined economic systems. When we talk about globalization and capitalism, their actions are usually shown as those that operate with a tendency to destruct traditional and social boundaries, spreading over certain territories and always involving new population within their own processes. However, this paper examines the efforts of aforementioned policy of globality and its effects on the future of the capitalist economic mechanism. Likewise, this paper refers to the recent picture of the world economy, thereby questioning the so-called mega-capitalism, an adventure that is waiting ahead according to the given economic theories.

Key words: globalization, globality, capitalism, economy, economic globalization, mega capitalism.

1. UVOD

Termin globalizacija je danas vrlo često korištena riječ u akademskom diskursu, iako nije isključena niti iz kolokvijalnog govora. Međutim, što termin kao takav označava? Prva asocijativna misao jest pozapadnjenje te uniformizacija svijeta kojem pripadamo. Iako spomenute asocijacije nisu izuzete iz promišljanja o tom terminu, one su ipak samo vrh ledenjaka aktualnog procesa, koji redefinira postojeće strukture svijeta. Pojam globalizacija uvelike je prisutan u gotovo svim poljima ljudskog djelovanja, međutim ovaj rad promotriti će komplemetarne i međuzavisne procese koji se odvijaju u sektoru financija i ekonomije, kulture, politike te komunikacija.

Fenomen globalizacije jest predmet istraživanja ovog rada, te će se problematika ostvarivanja globalizacije putem ekonomizacije gotovo svih dimezija života propitivati kroz ekonomske teorije unutar kojih će se implementirati dane sociološko-kulturološke teorije - s obzirom na to da je globalizacija kao takva višedimenzionalan proces.

Svijet u kojem živimo na svakodnevnoj razini iznova biva redefiniran mnogim promjenama proizašlima iz procesa globalizacije. Iako je globalizacija kao takva obično prikazivana kao proces negativnih učinaka, držimo da ona ima i pozitivne tendencije te radna hipoteza ovog rada glasi: svaka medalja ima svoje lice i naličje, što implicira na to da globalizacija kao proces ima pozitivne i negativne učinke djelovanja na svijet i pripadajuće mu žitelje koji naposljetku sami biraju stranu na koju će medalja pasti. No, također dati će se alternativan odgovor na pitanje - da li je moć odlučivanja u rukama pojedinaca vođenim vlastitim interesima ili i "mali" čovjek može odlučivati o svojoj sudbini?

Proces globalizacije mijenja geopolitičke i geoekonomske odnose te je svrha ovog rada propitati učinke koje takve relacije imaju na sveukupno čovječanstvo i aspekte koji ga oblikuju. Globalizacija je intenzivirala propitivanje političkih odnosa, problematiku uspostavljanja novog svjetskog poretka, položaja radne snage, nejednakosti stanovništva, akumulacije kapitala i tomu slično. Stoga je cilj istraživanja analizirati višedimezionalnost ovog procesa te propitati moć novonastalih struktura.

Rad je koncipiran kroz pet međuzavisnih poglavlja, gdje uvodno poglavlje iznosi postavljenu problematiku, ciljeve i svrhu rada. Drugo poglavlje *Što je globalizacija?* definira pojam globalizacije te nas uvodi u priču o globalizaciji i pridajućim joj procesima. Poglavlje polazi od točke unutar koje se problematiziraju globalni odnosi u svijetu. Potom, geneza globalizacijskih procesa daje kratak pregled recentnih i ne tako davnih događaja koji su utrljali put aktualnoj situaciji. Dakle, poglavlje obuhvaća političku, ekonomsku te kulturološku dimenziju kao temeljna konfliktna te uzročno-posljedična polja globalizacijskog fenomena. *Dijalektika globalnog kapitalizma* naziv je trećeg poglavlja koje objašnjava nastanak i važnost transnacionalnih kompanija, te propituje kapitalistički mehanizam privređivanja. Kao što već i sam naziv implicira, poglavlje *Prednosti i nedostaci globalizacijskih procesa* govori o pozitivnim i negativnim učincima globalizacije, stvaranju novog svjetskog poretka te naposljetku sumira učinke fenomena postavljajući pitanje: gdje nas vodi put globalizacije? Zaključno poglavlje obuhvaća prethodno analizirani teorijsko-perspektivni okvir rada te iznosi sintezu dobivenih spoznaja.

2. ŠTO JE GLOBALIZACIJA?

Kompleksnost globalizacije kao procesa koji svakodnevno redefinira postojeće strukture ljudskog djelovanja leži u gustoći i moći odnosa regionalno globalnih mreža odnosa kao i njihove *masovno – medijalne autodefinicije* društvenih prostora, gospodarstva, politike i ekonomije. Naime, jedan od bitnih nusprodukata globalizacije jest bezmjesnost, odnosno brisanje granica kada svijet uistinu postaje “globalno selo”. Delokalizacija se stoga manifestira putem “pozapadnjenja” civilizacije što implicira uniformizaciju čovječanstva. Iako su učinci globalizacijskih procesa vidljivi u političkoj i kulturološkoj dimenziji, ovaj rad ponajviše promatra promjene unutar međunarodnih ekonomskih relacija koji se potom preslikavaju na reduciranje relacija država – nacija. Važnost relacije država – nacija počiva na državnom legitimitetu i vlasti koja je djelovala isključivo na nacionalnom teritoriju. Dakle, država – nacija definirana je prostornim granicama unutar kojih su kultura i jezik činili identitet dane zajednice. Međutim, ova teza ne negira postojanje drugih etničkih skupina unutar danih teritorijalnih granica. Globalizacija nije termin novijeg vijeka, već je proces intenziviran početkom osamdesetih godina 20. stoljeća kada su države bile glavni donosioci odluka vezanih za ekonomske integracijske procese (Veselica, 2007., str. 18-19).

Dakle, organizacija društva biva redefinirana te ona više nisu ograđene teritorijalne jedinice, već slom nacionalnih država implicira uspostavljanje novih odnosa moći i konkurencije. Priča o globalizaciji uvođenjem transnacionalnih aktera – kompanija putem kojih je došlo do svojevrsne ekonomizacije svijeta i uspostave transnacionalnih socijalnih prostora sada dobiva zanimljiv zaplet (Beck, 2003., str. 53).

No, kada govorimo o ekonomskoj globalizaciji, pitanje koje postavlja Stojanov (2012., str. 166): *hoće li globalizacija i transglobalizacija svjetske ekonomije voditi k podizanju svih čamaca s plimom na istu razinu rijeke* na zanimljiv način sumira nedoumice oko pitanja globaliteta. Naime, ukoliko globalizacija podrazumijeva uniformizaciju svijeta, znači li to da će se različitosti također uniformirati ili će pak iz procesa kao takvog proizaći civilizacijski jaz? Razmotrimo li Hegelovu postavku o krahu civilizacije koja se referira na prvo načelo suvremenog kapitalizma - slobodno tržište - možemo li uistinu shvatiti polje otvorene ekonomije kao poprište velikih opasnosti za

opstanak društva (Stojanov, 2012., str. 167)?

Međutim, da li se ustinu ljudi oslanjaju isključivo samo na moć novca? Sudeći prema aktualnim preferencijama društva, ekonomist D. Landes današnje društvo klasificira unutar tri sintagme: *oni koji troše novac da bi skinuli težinu, oni koji jedu da bi preživjeli i oni koji koji se pitaju kako danas uopće ručati* (Stojanov, 2012., str. 167).

Kada govorimo o globalizaciji i kapitalizmu, obično su njihova djelovanja prikazana kao ona koja djeluju s tendencijom razaranja tradicionalnih i društvenih granica, šireći se preko određenih teritorija i obuhvaćajući uvijek novo stanovništvo unutar vlastitih procesa. Ekonomske i ostale društvene strukture sada se nalaze u procesu još jednog *Velikog praska* te je prilagodba na novu ekonomiju i sve što dolazi uz nju trnovit put.

2.1. Značaj procesa globalizacije

Po Pieterseu (2009., str. 45-47), globalizaciju bi trebali sagledati kroz proces hibridizacije, koja stvara globalni *mélange*. Naime, Pieterse pod pojmom *globalizacija* smatra sve procese kojima su narodi svijeta uklopljeni u jedinstveno svjetsko/globalno društvo. Stoga globalizaciju možemo shvatiti kao pluralnu te će tada ona obuhvatiti ekonomiju, ekonomsku internalizaciju, širenje trgovine, međunarodne odnose, razvoj globalne politike, sociologiju, globalnu komunikaciju i tako dalje. No, možemo je shvatiti i kao politiku ili pak kao neželjenu posljedicu.

Pošto Pieterse (2009., str. 50) globalizaciju promatra kroz procese hibridizacije, ona u ovom kontekstu podrazumijeva način na koji oblici i forme bivaju razdvojeni od postojećih praksi i pripojene sa novim formama u novim praksama. Globalizacija se stoga ne smije promatrati kao jednodimenzionalan proces. Ona kao takva, može ojačati lokalizam o čemu nam govori i poznata parola “*misli globalno, djeluj lokalno*”. Globalizacija tada u strukturalnom smislu omogućuje povećanje raspoloživih načina organizacije: transnacionalne, internacionalne, makroregionalne, nacionalne, mikroregionalne, općinske te lokalne načine. Prema Pieterseu (2009., str. 53), neovisno o konceptualizaciji, koncentriranoj na kapitalizam ili modernitet, globalizacija jest produkt Europe i zapada. Drugačije sročeno, to je teorija o vesternizaciji koja biva refleksijom problema vezanih uz eurocentrizam. Teorija globalizacije sada postaje dodatkom teoriji moderniteta. No da li je to uistinu tako? Poimanje moderniteta vezuje se sa poimanjem da modernitet kao takav prethodi globalizaciji, a ne obrnuto; globalizacija naprosto konstituira jedan od uvjeta moderniteta. Implikacije modernitet/globalizacija jesu te da povijest globalizacije započinje sa povijesti Zapada. No Pieterse (2009., str. 53) problematizira pogled modernitet/globalizacija, jer on nije samo geografski uzak već je i povijesno plitak. Globalizaciju stoga definira kao intenzifikaciju svjetskih društvenih odnosa koji povezuju udaljene lokacije na takav način da su lokalna događanja oblikovana događajima koji su se dogodili miljama dalje i obrnuto. Etimološki promatrano, već u riječi - *globalizacija* - možemo uvidjeti tendencije samog procesa. Naime korijen riječi jest *global*, što upućuje na ukupnost zbivanja te globalizacija tada označava procese čiji je cilj stvaranje jedinstvenosti svijeta. U ekonomskom duhu u tom slučaju možemo govoriti o međunarodnoj razmjeni kapitala, dobara, roba, tehnologija i tomu slično. Već je Adam Smith u svojoj kritici upućenoj merkantilističkom pogledu na trgovinsku razmjenu (stimuliranje izvoza i ograničavanje uvoza roba) započeo diskusiju o trgovanju na razini međunarodnih razmjera. Naime, Smith drži da je nacionalna

produktivnost ono što definira bogatstvo jedne nacije. Nacionalna produktivnost je pak određena podjelom rada i specijalizacijom, što bi prema Smithovoj teoriji značilo da usavršavanje radne snage i načina proizvodnje pridonosi bogatstvu društva (Grgić i Bilas, 2008.). Dakle, ukoliko zemlja A ima prednosti za proizvodnju određenog proizvoda koje zemlji B nedostaju, tada će zemlja B ostvariti veću korist kupujući proizvod od zemlje A, nego da se sama upusti u proizvodnju. Sukladno ovom načinu razmjene dobara, Smith je smatrao da trgovanje u tom slučaju rezultira pozitivnim ishodom ukoliko se zemlje uključene u sustav trgovanja specijaliziraju na temelju svojih apsolutnih prednosti (Grgić i Bilas, 2008.).

Procesi globalizacije kakve danas poznajemo u određenoj mjeri su redefinirali Smithovu teoriju trgovinske razmjene, uvodeći transacionalne kompanije u trgovinske procese te pritom restrukturirajući ne samo Smithovu teoriju već i čitavu ekonomsku znanost. Stoga prema Krugmanu, zemlje sudjeluju u međunarodnoj razmjeni dobara s ciljem ostvarivanja što veće koristi od trgovine. On pritom navodi dva uzroka trgovanja; države imaju uzajamnu korist od specijalizacije proizvodnje za određeni proizvod te zemlje trguju na taj način ne bi li maksimalno iskoristile *ekonomiju obujma* unutar vlastite proizvodnje (Krugman, 2009., str. 24). Krugman se u ovom slučaju referira na rikardijanski model i komparativnu prednost, međutim ekonomski realitet ne počiva isključivo samo na ovim modelima trgovinske razmjene jer se Ricardo unutar svoje analize koncentrirao samo na proizvodni faktor rada i troškova proizvodnje (Grgić i Bilas, 2008.). Iako su se strukture međunarodnog trgovanja promijenile, načela spomenutih teorija o međunarodnoj razmjeni još uvijek su primjenjiva na aktualnu situaciju. Svjetski trgovinski sustav zbog pripadajuće mu višedimenzionalnosti teško je definirati, no logika “starih” ekonomskih modela još je uvijek primjenjiva. Naime, Krugman postavlja pitanje da li je svijet posredstvom utjecaja komunikacijskih kanala, brzog prijevoza ljudi i roba uistinu postao manji? Afirmirajući utjecaje globalizacije ekonomskog djelovanja na svijet, skreće pozornost na vremensko razdoblje između 1840. i 1914. godine unutar kojeg se po njemu svijet počeo smanjivati (Krugman, 2009., str. 18).

2.2. Povijesni pregled i razvoj globalizacije

Genealoški promatran razvitak civilizacije, stoga i globalizacije obilježila su tri duga razdoblja. Unutar razdoblja prije Prvog svjetskog rata intenzivirana je međunarodna ekonomska razmjena, dok je period između dva svjetska rata u velikoj mjeri ograničio i fragmentirao međunarodne protoke kapitala. Prema Veselici (2007., str. 11-12), treća etapa započeta tijekom 50-tih godina 20. stoljeća ponovno revitalizira i financijsku integraciju dovodi do sadašnjeg stanja.

Svjetsko društvo obilježeno je ekonomskim učincima globalnog gospodarstva, međutim rezultati proizašli iz veza geografski udaljenih gospodarstava nisu novitet. Proces globalizacije se odvija unutar domene kapitalističkog sustava i načina na koji on kao takav funkcionira. Tijekom povijesti značaj procesa globalizacije se mijenjao pa neki od teoretičara začetke ekonomske globalizacije pronalaze u 16. stoljeću, imajući na umu kolonijalizam kao začetak procesa dok neki smatraju da je raspad Istočnog bloka krivac ili pak stvaranje međunarodnih koncerna vide kao početak ekonomske globalizacije (Veselica, 2007., str. 4). S obzirom na pluralnost teorija i nedostatnost prostora za razmatranje, u ovom radu polazi se od Krugmanovog i Keynesovog poimanja početka

ekonomske globalizacije.

Prema Krugmanu (2009., str. 18), postojala su dva vala globalizacije. Prvi val obilježen je izumima parobroda, željeznice i telegrafa te je Keynes 1919. godine ovako opisao učinke globalizacijskih procesa na svijet: *Londončani su mogli naručiti telefonom, ispijajući jutarnji čaj u krevetu, različite proizvode iz cijelog svijeta, u količini koju su željeli i očekivati u razumnom vremenu njihovu isporuku do kućnih vrata*. Međutim, Keynes putem ovih misli opisuje kraj 1914. godine te iz toga možemo zaključiti kako je jedna era gospodarskog razvoja završila. Događaji koji su tada uslijedili bili su pogubni za čitavo čovječanstvo te su se stoga ishodi dva svjetska rata, Velike depresije i protekcionizma reflektirali na strukture međunarodnog trgovanja. Iz događaja takvih razmjera gotovo uvijek se izrodi nešto novo, međutim unutar polja ekonomske globalizacije između ostalog razvila se problematika “virtualne ekonomije”. Naime, tijekom financijskih tokova sada više nije vezan isključivo samo uz materijalne supstrate potrošnih vrijednosti, već oni uistinu postaju virtualni. Virtualna ekonomija implicira ekonomske nejednakosti i divergenciju unutar teritorijalnih država i zbog te iste divergencije dovodi se u pitanje budućnost EU, čija su se načela teritorijalne i tržišne države izmješala te proizvela konfuziju (Stojanov i Jakovac, 2013., str. 467). Proces globalizacije se ostvaruje kroz ekonomizaciju čitavog svijeta, što podrazumijeva transnacionalno funkcioniranje država i tržišnih sistema.

Tržište kakvo danas poznajemo prema Veselici (2007., str. 18) se može opisati kroz tri međuzavisna fenomena: *transnacionalizaciju poduzeća, slabljenje državne regulacije na Zapadu (razvijene zemlje) i propast planiranja na Istoku (bivše zemlje socijalističkog lagersa)*. Dakle, globalizaciju možemo promatrati kroz odnose mobilnosti dobara, mobilnosti vezanih za proizvodnju dobara i usluga te mobilnost financijskog kapitala. Iako se ekonomija tijekom vremena restrukturirala i navedeni su procesi kroz povijest imali relativni značaj, oni su uvijek bili prisutni. U razdoblju od 14. do 15. st. do 60-tih godina 20. stoljeća, svjetska ekonomija bila je definirana razmjenom i mobilnošću dobara i usluga. Međutim tih 60-tih godina 20. stoljeća međunarodna ekonomija ustupila je svoje mjesto sada aktualnoj multinacionalnoj ekonomiji koja djeluje pod okriljem dinamike globalne ekonomije. Države – nacije stoga više nisu jezgra međunarodne podjele rada, već su strategija i organizacija multinacionalnog koncepta strukturirane uvođenjem upravljanja poslovanja na razini mreža. Mrežno poslovanje revolucionarno je u pogledu smanjenja troškova transakcija te s lakoćom umnožava aktivnosti s fizički udaljenim poslovnim partnerima. Međutim funkcioniranje ovog “virtualnog” svijeta ne bi bilo moguće bez interneta, čija je pojava obilježila drugi val ekonomske globalizacije. Dakle kontrola koju umreženo poslovanje posjeduje prelazi granice društvenog kapitala i ostvaruje se kroz integraciju mreža komunikacije (Veselica, 2007., str. 20-21). Ovakvi načini poslovanja uvelike su utjecali na poimanje prostorne dimenzije, mogućnost upravljanja te na cjelokupno gospodarstvo.

2.3. Aktualni učinci procesa globalizacije na svijet

Prema Čoliću (2004., str. 186), kapitalizam je ekonomsko-kulturni sustav, organiziran ekonomski oko institucije vlasništva i proizvodnje roba, a kulturno utemeljen

u činjenici da razmjena odnosa kupnje i prodaje prožima većinu društva.

Kao što smo do sada imali priliku uvidjeti, gotovo svi procesi koji ujedinjuju narode svijeta u naizgled jedinstveno globalno društvo nalaze se unutar okvira termina globalizacije. Budući da u ovom slučaju govorimo o procesima, tada globalizaciju kao takvu smatramo višedimenzionalnim fenomenom te njene učinke možemo promatrati kroz multidisciplinarni spektar mogućnosti. Učinci globalizacije unutar ekonomije u velikoj se mjeri odnose na ekspanziju kapitalističkih trgovinskih odnosa, međunarodnu ekonomiju te relacije proizašle iz globalnih politika. Međutim dok primjerice društvene znanosti problematiziraju uniformizaciju i standardizaciju društva, povijest dovodi u pitanje prikaze svjetske povijesti i tomu slično. Dakle vodeći se idejom multidisciplinarnosti, globalizaciju možemo pojmiti poput sinteze višestrukih pristupa. Činjenica da su gotovo svi problemi svjetskih razmjera danas shvaćeni kao globalni problemi koji se ponajviše odnose na komunikacije, publicitet, pitanje privatnosti, tehnologije, financije i ekonomsku razmjenu dobara, afirmira postavku suživota mnogih znanstvenih disciplina uključenih u proučavanje učinaka procesa globalizacije.

Gotovo je svaka nit ljudskog djelovanja protkana učincima procesa globalizacije koji kao takvi ne djeluju isključivo samo unutar granica jedne države, već sada govorimo o svjetskoj/globalnoj razini. Tehnoglobalizam, globalno civilno društvo, globalno zagađenje i tomu slično samo su neki od primjera globalnih problema s kojima se susreću svi žitelji globalnog sela – svijeta u kojem konstantne promjene te procesi restrukturiranja političke i ekonomske stvarnosti rezultiraju nastajanjem novih socijalnih sustava (Veselica, 2007., str. 13-17).

2.4. Politička perspektiva

Vlade također djeluju s ciljem proizvodnje čim učinkovitijih mjera ekonomskih politika koje se potom provode u promjenjivim uvjetima nove ekonomije i globalizacije. Stoga je bitno razumijeti ulogu vlade unutar mehanizma svjetske ekonomije (Veselica, 2007., str. 33). Sustavi i organizacija pojedine vlade uvelike mogu utjecati na kvalitetu i brzinu protoka međunarodnih relacija. Iako se učinci globalizacije u najvećoj mjeri reflektiraju na ekonomsku domenu, ona nesumnjivo biva ispresjecana i određena političkim sustavima. Stoga međunarodni trgovinski odnosi i međunarodna vladavina aktualiziraju problematiku svjetske ekonomije i hegemonije. Referirajući se na problem institucionalnih formi kooperacije, Veselica (2007., str. 12) propituje oblike internacionalizacije političke vlasti. Međunarodna politika djeluje s tendencijom određivanja protoka kapitala te vanjskih direktnih investicija koje su u današnje vrijeme doživjele eksploziju u trenutku ulaska u radikalno nov period *internacionalizacije gospodarske aktivnosti* (Hirst i Thompson, 2001., str. 69). Naime, integriranost tržišta povećava međunarodnu mobilnost kapitala što se zrcalnim efektom reflektira na povećanje domaće štednje i ulaganja. Vlade dakle streme ka učinkovitijem financijskom sustavu koji ima moć smanjenja lokalnih monopola gdje štedišama nudi višu stopu dobiti, a poduzećima manju cijenu kapitala. Kada govorimo o povećanju integracije, tada govorimo o vladinim tendencijama vraćanja migriranih poslova u inozemna središta i tomu slično. Međutim, ove tendencije impliciraju stvaranje dodatne količine tekućeg kapitala čija podrška ili nedostatak može značiti potencijalan uspjeh stabilizacije valutnog tečaja te porezne politike (Hirst i Thompson, 2001., str. 56). Međutim, tko u konačnici upravlja svjetskim tržišnim silama? Odnosi između SAD-a, EU-a te Japana pokreću

svijet naizgled integriranog globalnog gospodarstva. Iako sve upućuje na suprotno, živimo u internacionaliziranom balonu te nam je smjer kretanja uvjetovan od strane prethodno spomenute *regionalizirane blokovske strukture* (Hirst i Thompson, 2001., str. 68).

Međutim nacionalne politike mogu u velikoj mjeru usmjeravati gospodarsku učinkovitost neke zemlje. Prema Hirst i Thompson (2001., str. 233-236), tržišta i socijalni odnosi čine cjelinu te politički sistemi i dalje postoje kao jezgra oko koje se uspostavlja institucionalizacija tržišta kao i netržišni uvjeti domaćeg gospodarskog uspjeha. Stoga nacionalne vlade i dalje imaju neosporivu ulogu kada govorimo o gospodarskom razvoju te država ima tri ključne funkcije putem kojih vrši utjecaj na kapitalistički mehanizam privređivanja pojedine zemlje. Država dakle mora postići ravnotežu nacionalnih prihoda posvećenih ulaganju i potrošnji, poticati ulaganja u infrastrukturu, obrazovanje, industriju, te mora biti žarišna točka dogovora u pitanjima oko kontrole plaća, rasta kredita i razine dividendi unutar granica. Druga funkcija na koju državna vlast mora obratiti pozornost jest usklađenje socijalnog konsenzusa što podrazumijeva surađivanje i kompetitivnost među poduzećima. Dakle, ova funkcija naglašava važnost dijaloga među gospodarstvima te uspostavljanje netržišnih odnosa među akterima jednog gospodarstva. Nadalje, predlaže se postizanje ravnoteže distribucije fiskalnih sredstava i regulacijskih aktivnosti među municipalnim, regionalnim te nacionalnim regulacijskim aktivnostima. Stoga je cilj kojem bi svaka međunarodna gospodarska politika trebala stremiti onaj koji dopušta koegzistiranje pluralnosti različitih skupova nacionalnih institucija te različitost stilova nacionalnih politika, iz razloga što je pluralizam krucijalan za međunarodnu kooperaciju u upravljanju.

Nacionalne države su posredstvom globalizacije evoluirale u sustave lokalnih vlasti globalnog sustava te one kao takve više nisu u mogućnosti autonomno utjecati na gospodarske aktivnosti unutar vlastitog teritorija, već njih diktiraju sustavi međunarodno mobilnog kapitala. Globalitet kao politika provođenja procesa globalizacije je usitinu redefinirao poimanje i važnost nacionalnih država od Keynesovog razdoblja. Države danas posjeduju manju autonomiju, nemaju mogućnost kontrole nad društvenim i gospodarskim procesima kao što su nekad imale te shodno tome hegemonija i kulturološke posebnosti polako isčezavaju (Hirst i Thompson, 2001., str. 274-276).

2.5. Ekonomska perspektiva

Učinci globalizacije svijet pretvaraju u globalno jedinstvo – u globalno selo iako raspodjela bogatstva i prihoda ne spadaju u domenu globalnog svjetskog jedinstva. Globalizacija dijeli svjetsko stanovništvo na globalizirane bogate koji ovladavaju prostorima i lokalizirane siromašne koji su vezani uz određeni prostor. Prema Becku (2003., str. 140), globalizacija dakle briše jedinstvo i ovisnost, odnos gospodar-rob te kao takva slama prijeko potrebnu solidarnost. Promatramo li svijet na nacionalnom i regionalnom nivou, bogatstvo i dohodak ne samo da su proizvoljni za svaku zemlju, već su vođeni logikom ekonomske globalizacije koja ih raspoređuje između siromašnijih i bogatih lokaliteta (Hirst i Thompson, 2001., str. 280). Stoga Veselica (2007., str. 18) nacionalnu ekonomiju definira kao: *prostor monetarne regulacije, trgovačke izgradnje oblika institucionalnih i društvenih dogovora te kao takva konstituira nove prostore regulacije*. Realitet ekonomske globalizacije promatran je kao jedinstven ekonomski prostor definiran nacionalnim ekonomijama kao statističkim jedinicama. Međutim, prema

načelima MMF-a, ekonomija ne može doživjeti potpunu globaliziranost bez neometanog kretanja međunarodnog kapitala. Solucija koja bi mogla otvoriti fluidnost protoka međunarodnog kapitala jest uvođenje konvertibilnosti za kapitalne transakcije jer *slobodna trgovina balvanima nije isto što i slobodna trgovina dolarima* (Stojanov i Drašković, 2012., str. 135). Iako ekonomija nema čarobnu formulu za izbjavljenje svijeta od mogućih financijskih kriza, ukoliko znamo neke od uzroka tom stanju – bolje spriječiti nego liječiti. Primjerice, MMF je za uzroke krize koja je 1997. godine pogodila neke od zemalja jugoistočne Azije naveo slabosti istočnoazijskog načina kapitalističkog privređivanja, nedovoljnu razvijenost financijskih tržišta, korupciju i nezadovoljavajće mehanizme upravljanja korporacijama, neefikasna investicijska ulaganja itd. (Stojanov i Drašković, 2012., str. 136). Iako je ekonomski diskurs iznimno bitan za razmatranje globalizacije, potrebno je sagledati mrežu globalnog gospodarskog sustava s ciljem razotkrivanja cjelokupne socijalne te gospodarske stvarnosti pošto one kao takve koegzistiraju i definiraju aktualno vrijeme. No, da li postoje skrivene tendencije unutar “nametnutih” trgovinskih i makroekonomskih reformi od strane MMF-a, Svjetske banke i WTO-a, te vode li one ka legitimnoj i nadasve legalnoj ponovnoj kolonizaciji pojedinih zemlja (Chossudovsky, 2008., str. 34)? U ovom pitanju skriva se ili zavjera ili se pak otkriva izuzetna moć gospodarskih reformi. Autorivovog rada prikloniti će se drugom stavu jer ideologija slobodnog tržišta djeluje pod uvjetima¹ spomenutih organizacija, što se potom preslikava na čitavu sociokulturološku scenu.

Naše vrijeme obilježeno je povećanjem nezaposlenosti, rastom socijalnih i političkih neslaganja, rastom monopola koji se u posljednjih dvadeset godina transformirao u transnacionalne korporacije. Globalizacija kapitala je podržana upravo od strane MMF-a koja cilja na zemlje u tranziciji ne bi li opet bila uspostavljena politika kolonijalizma. Dakle politika neokolonijalne internacionalizacije te podjele rada među transnacionalnim kapitalom i dalje stremi ka istom cilju – profitu (Chossudovsky, 2008., str. 126). Dakle, kapitalizam je kao takav sagrađen od ultimatuma i krajnosti.

2.6. Kulturološka perspektiva

Svijet koji je stvaran stoljećima sada doživljava mnoge promjene koje reispisuju poznate nam prostore te redefiniraju uspostavljene socijalne odnose. Ukratko, živimo u razdoblju značajnih društvenih promjena. Međutim kao što je već napomenuto u prijašnjem tekstu, lokalno i globalno se pritom međusobno ne isključuju, već se lokalno poima kao aspekt globalnog. Globalizacija pritom ne umanjuje važnost pojedinih kultura, štoviše ona podrazumijeva ujedinjenje lokalnih kultura koje se sada moraju sadržajno ponovno odrediti. Kultura se kao takva sa svim svojim varijacijama i oblicima prilagodila slijedeći industrijalizaciju i urbanizaciju, čiji su se učinci odrazili kroz rekonstrukciju kulturalnih sistema. Stoga je masovna kultura nastala kao nusprodukt industrijske revolucije, industrijalizacije i urbanizacije te je od samog početka bivala kritizirana od strane akademika. Zahvaljujući sredstvima masovnog komuniciranja, masovna kultura je okarakterizirana kroz dva aspekta - kriterij standardizacije te kriterij kvantitete. Navedeni

¹ Po pravilima WTO-a, banke i multinacionalne korporacije mogu u svoju korist legitimno manipulirati tržišnim silama (...). Odredbe WTO-a pružaju legitimitet globalnim bankama i multinacionalnim korporacijama u njihovu nastojanju da destabiliziraju državne ustanove, natjeraju nacionalne proizvođače u stečaj i naposljetku pod svoju kontrolu stave cijelu zemlju (Chossudovsky, 2008., str. 50-51).

kriteriji su međusobno povezani jer masovno prenošenje informacija karakterizira jedinstvo i standardizaciju predmeta, što je i jedan od ciljeva globalizacije (Kloskowska, 1985., str. 100-103). Gotovo je *nemoguće precizno utvrditi precizne pokazatelje koji označavaju granicu masovne recepcije kulture nezavisno od načina stvaranja i širenja sadržaja i društvenog karaktera skupine primalaca. Kvalifikaciju pojava masovne kulture olakšava analiza osobina tih primalaca, odnosno publike* (Kloskowska, 1985., str. 103).

Publika je unutar masovne kulture određena kao grupacija koja se odlikuje zajedničkim interesima, znanjem i potrebama. Ukoliko masa publike postaje mnogobrojnijom, ona time postaje heterogena i izdiferencirana što postaje direktnom posljedicom kada govorimo o globalizaciji i njenim učincima. Publiku tada karakterizira prostorna raširenost gdje se ona kao takva formira konzumiranjem masovnih medija, a ne uslijed fizičkog kontakta što bi bilo karakteristično za publiku lociranu na jednom fizičkom mjestu (Kloskowska, 1985., str. 103). No masovna kultura nije definirana samo brojem recipijenata već i prethodno spomenutim karakterističnim osobinama, koje naprosto omogućuju nastanak skupine kao takve. Kulturno-teorijska misao pojavu masovne publike vidi kao rezultat tehničkih otkrića koji su restrukturirali društvo. Tehnološki izumi nesumnjivo su povezani s nastankom masovne kulture, koji su kao takvi pružali umnožene kopije/imitacije. Mnogi tehnološki faktori utjecali su na stvaranje komercijalizirane kulture dokolice, koja je prvenstveno poimana kao zabava, a ne kao umjetnost. Tendencija globalnih kulturnih industrija jest lokalne živote ispuniti idealima prostorno udaljenih kultura. Međutim, globalizacija ne prisiljava na kulturnu unificiranost i stvaranje nove globalne kulture, već ona posredstvom kulturnih simbola redefinira i stvara postojeće identitete (Beck, 2003., str. 133).

Kako se ovakve kulturne prakse manifestiraju unutar kapitalističke kulture potrošnje – konzumerizma? Prema Čolić (2004., str. 186), *potrošnja je postala kulturni telos kapitalizma*, što bi značilo da potrošačke aktivnosti kao takve imaju dublje značenje za potrošače. Potrošnja se ne svodi isključivo samo na razmjenu dobara, već ona kod potrošača stvara osjećaje sreće i zadovoljstva. Kapitalizam stoga konstruira političku i globalnu ekonomiju, međutim on isto tako definira globalnu kulturu koju u ovom kontekstu promatramo kao *globalnu kapitalističku kulturu* (Čolić, 2004., str. 186). Standardizacija odjeće, hrane, glazbe, arhitekture i slično vidljiva je na svim kulturnim artefaktima svijeta, štoviše sami smo svjedoci procesa komodifikacije kulturnih praksi. Individualni stilovi i ukusi sada imaju globalnu vrijednost što za potrošače može biti veoma zbunjujuće ukoliko imaju moć spoznaje o pravom značaju multinacionalnih kompanija. Sve ove prakse mogli bi opisati kroz sintagmu *kulturnog iskustva globalizacije* koje zahvaća sve zemlje svijeta (Čolić, 2004., str. 186). Potrošački identiteti posredstvom globalnih kapitalističkih procesa bivaju sada već nesvjesno uvučeni u mašineriju sustava međunarodne trgovine, što implicira još veću ekspanziju spomenutih procesa. Isto tako, kultura i kulturni identiteti kao kolijevke generalnih identiteta civilizacija, nalaze se u tranziciji i vrtlogu globalizacijskih procesa.

3. DIJALETIKA GLOBALNOG KAPITALIZMA

Rast globalnog kapitalističkog sustava tvori sustav mreža međunarodnih financijskih tokova i multinacionalnih kapitalističkih proizvodnji. Kada spomenemo *rast*,

obično se pomisli na progres i napredak unutar pojedine dimenzije djelovanja. Međutim, kada govorimo o rastu kapitalizma, koje posljedice to ima na društvo? Prema Becku (2003., str. 151), kapitalizam kao takav ukida rad – nezaposlenost više nije liminalan prostor, on sada postaje središtem aktualnih zbivanja. No, informacijska era globalnog kapitalizma uspostavljuje novi zakon produktivnosti – obrazovani i globalno razmjerni ljudi posjeduju mogućnost proizvodnje velike količine dobara i usluga. Dakle, gospodarski rast ne vodi prema razgradnji nezaposlenosti, već razgradnji radnih mjesta. Primjerice Solowljev neoklasični model kaže da pojava velikog broja novih tehnologija uzrokuje pad proizvodnosti rada što se uvođenjem Romerovog matematičkog formalizma pokazalo netočnim. Naime, Romer je razvio ideju matematičkog formalizma koji dokazuje kako znanje dovodi do konstantnog gospodarskog rasta (Švarc, 2009., str. 50-52). No, kakve posljedice po globalno društvo ima kapitalizacija znanja koju spomenuta *nova teorija rasta* promiče?

Prema Stojanovu (2012., str. 200), kapitalizam pokreće želja za što većim profitom: *unutrašnji mehanizmi koji omogućavaju stvaranje profita i njegovu realizaciju jest razlika između plaćenog i neplaćenog rada radnika. Za neoklasične teoretičare rad ne stvara novu vrijednost i višak vrijednosti – profit, već vodilja neoklasičnih teorija počiva na razlici između nominalne i realne nadnice koja omogućuje prosperitet. Razlika između nominalne i realne nadnice korespondira razlici između neplaćenog i plaćenog rada radnika. Međutim u trenutku kada udio plaćenog rada toliko premaši određene granice, profit postaje destimulativan što dovodi do smirenja investicijskih aktivnosti, odnosno do sloma gospodarstva (Stojanov, 2012., str. 201). Kapitalizam kao takav donosi jednu novu vrstu društvenog ugovora koji kreira nove mreže svjetskog gospodarstva.*

3.1. Kapitalistički mehanizam privređivanja²

Prilikom razmatranja kapitalističkog načina proizvodnje ključno je razlikovati vrijednost robe i cijenu koštanja. Kapitalistički sustav proizvodnje ne djeluje s tendencijom povećanja upotrebnih vrijednosti, već mu je krajnji cilj profit. Globalizacija kapitala jest proizvod globalne konfiguracije oslonjene na internacionaliziranje kapitala što bi značilo da je globalizacija financijsku dimenziju zahvatila više nego ostala područja gospodarskih aktivnosti (Stojanov i Jakovac, 2013., str. 469). Naime, integracija međunarodnih tržišta prouzročila je otvaranje nacionalnih tržišta i delokalizaciju kapitala. Kapital je velikim djelom koncentriran na visokorazvijene zemlje koje putem transakcija kapitala utječu na progres razvoja svjetske ekonomije. Ovakva raspodjela kapitala je diskutabilna s obzirom na to da problematizira sve aktualnija pitanja o jednakosti, nezavisnosti i zaduženosti zemalja svijeta. Takve polemike utjecale su na nastanak neoliberalnih teza koje “dopuštaju” intervenciju MMF-a i Svjetske banke u ekonomske politike zaduženih zemalja. Neoliberalni model je tijekom 1980-ih bio na vrhuncu slave kada je djelovao s otporom naspram sovjetskog birokratskog centralizma. Kao takav, propagira individualnu slobodu vezanu uz financijske aspekte koja u konačnici može osigurati opći prosperitet (Veselica, 2007., str. 75).

Ukoliko je roba prodavana po svojoj vrijednosti, profit postaje jednak suvišku njene vrijednosti preko njezine cijene koštanja. Međutim, kapitalist također može

² Ali nacionalna ekonomija poznaje radnika samo kao radnu životinju, kao životinju koja je svedena na najneophodnije tjelesne potrebe (Marx i Engels, 1987., str. 204).

ostvariti profit i kada proda robu ispod njene vrijednosti – *dokle god njezina prodajna cijena stoji iznad njezine cijene koštanja, iako ispod njezine vrijednosti, uvijek se realizira dio u njoj sadržanog viška vrijednosti* (Stojanov, 2012., str. 130). Sljedeća komponenta odnosi se na Marxov dinamični ekonomski mehanizam i profitnu stopu koja *predstavlja odnos viška vrijednosti prema uloženom kapitalu*. Profitna stopa je ključna u procesu reprodukcije, u trenutku kada kapitalist u *procesu portfelj selekcije*³ odlučuje o budućnosti kapitala kojeg posjeduje. Kada kamatna stopa kao dio faze privrednog uspona dostigne profitnu stopu, tada se rađa takozvani kapitalistički komunizam. Kapitalist stoga sada kapital doživljava kao novčani kapital, međutim on tada mora djelovati s oprezom jer u slučaju prevelike proizvodnje za vlasnike industrijskog kapitala moguće su mnoge komplikacije prilikom plasmana dobara (Stojanov, 2012., str. 131).

Sljedeća odrednica *Marxovog ekonomskog mehanizma* problematizira proces određivanja cijena proizvodnje – *odnosno proces formiranja prosječne profitne stope te proces transformiranja robnih vrijednosti u cijenu proizvodnje*. Nadalje, cijena proizvodnje formirana je rezultatom prosjeka različitih profitnih stopa različitih oblasti proizvodnje gdje se taj prosjek doda cijenama koštanja različitih oblasti proizvodnje (Stojanov, 2012., str. 131).

Kada promatramo kapitalističke načine privređivanja, tada prema Marxu moramo razlikovati individualnu i tržišnu vrijednost roba. Dakle, ukoliko bi tržišna cijena istih roba odgovarala tržišnoj cijeni, prodavači moraju vršiti pritisak jedan na drugoga sve dok tržište ne postane povoljno da se na njega plasira ona količina roba, za koju je društvo voljno platiti tržišnu cijenu određenog proizvoda. Međutim, Marx drži da roba mora zadovoljiti neku od potreba društva ukoliko želi opstati na tržištu, na što se nadovezuje *individualna vrijednost robe koja se mora podudarati sa njezinom društvenom vrijednošću*. Individualni rad stoga postaje društveno priznat kada proizvedena roba zadovolji određenu društvenu potrebu i naiđe na platežno sposobnu potražnju. Međutim robna masa prema Marxu zadovoljava određenu potrebu u pripadajućem joj društvenom obujmu. S obzirom na veću ili manju potražnju mogu nastati odstupanja tržišne cijene od tržišne vrijednosti. Dakle, ako rad utrošen u proizvodnju neke robe odgovara društvenoj potrebi za tom robom, tada masa proizvedene robe zadovoljava razmjerima uobičajene reprodukcije te će se roba prodavati po uspostavljenoj tržišnoj vrijednosti. No kapitalist biva bačen u nepovoljan položaj kada govorimo o oportunitetnim troškovima kapitala, koji ga prisiljavaju na borbu za smanjenje cijena koštanja. S ciljem povećanja svog profita, kapitalist ulaže u tehnološke inovacije, čime također utječe i na opadanje profitne stope. Kapital tada vodi ka višoj razini produktivnosti rada gdje kapitalisti teže ostvariti što veću ukupnu masu viška rada. Stoga, osvrnemo li se na Romerov matematički formalizam, možemo uvidjeti i na ovom primjeru kako on uistinu “drži vodu”. Naime, kapitalizam iz svoje mašinerije ne izbacuje radnike, štoviše on posredstvom tehnološkog progresa akumulira još više radne snage. Iako ova teorija budi optimizam, slučaj izražene potrošnje radničke klase prisutan je pred krizu, što dovodi do pitanja – označava li kapitalizam put u bolje sutra ili označava mogućnost sloma kapitalističkog sustava privređivanja? Pred ekonomskom znanošću stoje mnoga pitanja, međutim ne treba trčati

³ Trenutak portfelj (portfolio) selekcije u kojem se kamatna stopa izjednačava s profitnom stopom, a posebno trenutak kada se pojavi tendencija da je prevlada, smatramo odlučujućom i prijelomnom točkom čitavog tijeka privrednog ciklusa (Stojanov, 2012., str. 131).

pred rudo već će vrijeme pokazati relane učinke aktualnih procesa (Stojanov, 2012., str. 132-134).

3.2. Transnacionalne kompanije i uloga teorije komparativnih prednosti u procesu globalizacije

UNDP je 1998. godine globalizaciju opisao kao *proces koji se disperzira kako u širinu tako i u dubinu, a koji obuhvaća međunarodno kretanje trgovine, financija i informacija na jedinstvenom, integriranom, globalnom tržištu*. Kao takvi, procesi privatizacije svjetskih ekonomskih resursa od strane virtualnog i hibridnog kapitala dešavaju se unutar fenomena globalizacije. S obzirom na to da je privatizacija u najužem smislu politički proces sa ekonomskim primjesama, globalizacija tada postaje akterom stvaranja tržišne korporativne svjetske države (Stojanov, 2012., str. 161). U prijašnjem tekstu istaknuti su osnovni subjekti procesa globalizacije (MMF, WTO i Svjetska banka), međutim transnacionalne kompanije (TNC) zaokružuju priču, one su glavni sastav katalitičkih reakcija unutar procesa globalizacije. Multinacionalne strukture oligopolnog karaktera sada su preuzele ulogu države, te je na taj način stvorena nova dinamika funkcioniranja svijeta (Veselica, 2007., str. 28). Globalizacija je pritom na površinu izbacila jednu sasvim novu problematiku suvremenog svijeta.

Zemlje posredstvom globalizacijskih učinaka postaju svjetski entiteti, što implicira na to da multinacionalne kompanije više nisu vezane isključivo samo za državu u kojoj imaju sjedište. Takav način organiziranja proizvodnje vodi ka globalizaciji financija i globalizaciji industrije te se iz tih procesa rađa fenomen tzv. off-shore kompanija. Off-shore kompanije su deterritorijalizirane te ih sa sjedištem ne povezuju nikakve kulturološke i povijesne veze. Ukratko, one su generalni prikaz tendencija koje globalizacija kao takva ima. Štoviše, proizvodnja visoke dodane vrijednosti multinacionalnih kompanija više ne zavisi o nacionalnim tehnologijama, već one postaju nosiocima razvoja po modelu inovacija i korištenja naprednih tehnologija (Veselica, 2007., str. 26). Međutim, proizvodi visoke dodane vrijednosti ne proizvode se samo u jednoj zemlji, već u više zemalja ovisno o njihovim komparativnim prednostima. Prema Rikardovoj teoriji komparativnih prednosti, svaka zemlja bi se trebala specijalizirati te izvoziti ona dobra u čijoj je proizvodnji efikasnija od drugih država, a uvoziti ona dobra u čijoj proizvodnji njena efikasnost nije izražena (Bezić, 2008., str. 34). Shodno tome, nacionalne ekonomije zavisiti će o proizvodnji i infrastrukturi. Proizvodnja je sada podložna tranziciji iz jedne u drugu zemlju što direktno ima utjecaj na nivo životnog standarda koji pak zavisi o proizvodnoj mogućnosti proizvoda dodanih vrijednosti u svjetskoj ekonomiji. Ukidanje granica te liberalizacija razmjene olakšavaju funkcioniranje planetarne strategije multinacionalnih tvrtki što nagoviješta planetarizaciju svjetskog tržišta. Apsolutizacija tržišta po Veselici (2007., str. 26) obuhvaća tri međuzavisna fenomena: *transnacionalizaciju poduzeća, slabljenje državne regulacije na Zapadu (razvijene zemlje) i propast planiranja na Istoku (bivše zemlje socijalističkog bloka)*. No da li su multinacionalne kompanije poželjne te što one znače za gospodarski rast i budućnost svjetske trgovine?

Ukratko bi TNC mogli opisati kao gorivo koje pokreće današnji mehanizam međunarodnog transfera kapitala. Statistički podaci objavljeni prije nekoliko godina idu u prilog tome promotrimo li informaciju da oko 350 TNC-a posjeduje gotovo 40% svjetske trgovine. Iako su TNC stoga potencijalno svjetlo na kraju tunela kada govorimo

o manje razvijenim gospodarstvima, MMF i Svjetska banka danas propituju njihovu ulogu u procesu gospodarskog rasta zemalja diljem svijeta. Prema nekim mišljenjima prisutstvo TNC-a jest uzrok proširenja jaza između bogatih i siromašnih, dok drugi smatraju da politiku koju provode vlade pojedinih zemalja također ne bi trebalo izostaviti iz diskusije. Iako se čini kako TNC imaju (samo) negativne učinke, njena djelovanja kada govorimo o zemljama u tranziciji podrazumijevaju tehnološki napredak, povećanje zaposlenosti, porast izvoza te veću međunarodnu trgovinsku konkurentnost. Međutim, diskusija o problematici transfernih cijena⁴ može se prikazati kao veoma intrigantna. Kompanija primjerice prilikom izdavanja obračuna može prikazati gubitke u poslovanju na koje se prema usustavljenim zakonima ne plaća porez. Dakle, plaćanje poreza može biti izbjegnuto (Stojanov, 2012., str. 164).

Snaga TNC-a u suvremenoj ekonomiji je neosporiva međutim držimo da njihov pozitivan utjecaj na gospodarstvo moramo uzeti s oprezom pošto smo do sada mogli uvidjeti njihovu špekulativnu i manipulativnu stranu. Otvorena ekonomija i liberalizacija ekonomskog sustava odvijaju se prema zadanom modelu multinacionalnih konfiguracija koje definiraju napredak čitave civilizacije te smatramo da je utjecaj suvremene ekonomije neosporivo prisutan u svim aspektima ljudskog djelovanja.

4. PREDNOSTI I NEDOSTACI GLOBALIZACIJSKIH PROCESA

Nova ekonomija više se ne odvija isključivo unutar granica teritorijalnih država. Uzrok toj situaciji jest globalizacija koja među ostalim nudi mogućnosti otvaranja novih informacijskih kanala i bržeg protoka informacija te nagovješta ulazak u eru informacijskog doba. Nova tehnologija izbavljuje korisnika od ograničenja i fizičkog tijela gdje je “virtualna” stvarnost kombinacija objektivnosti fizičkog svijeta i neograničenih sadržaja. Informacijska revolucija preobrazila je industrijsku, redefinirajući njene mehanizme djelovanja. U današnje vrijeme cjelokupna proizvodnja teče prema informatiziranoj proizvodnji usluga te je informacionalizam usmjeren isključivo na tehnološki razvoj, odnosno *usmjeren je prema sakupljanju znanja i višim razinama složenosti obrade informacija* (Castells, 2000., str. 53).

Naime, tehnološke inovacije te koncentriranost na fleksibilnost i prilagodljivost odigrale su esencijalnu ulogu unutar učinkovitosti restrukturiranja matrica po kojima svijet funkcionira. Prema Veselici (2007., str. 199), konkurentnost ne ovisi isključivo samo o mogućnostima tvrtki da proizvedu znanje, već proizvodnja znanja kao i njegovo umrežavanje ovisi o tendencijama cjelokupnog društva. Stoga globalni porast inovacijskih aktivnosti može imati pozitivne utjecaje na društvenu, političku, a time i ekonomsku sliku svijeta.

Kao što smo imali priliku uvidjeti – svake značajne promjene koje uključuju pitanje globaliteta, počevši od otkrića, revolucija pa čak i ratova izbace na površinu pobjednike i gubitnike. Tko je trijumfirao kada govorimo o globalizaciji te postoji li uopće u toj mjeri radikalna podjela na bijelo i crno, ili se pak svi nalazimo u sivoj zoni kapitalističkog okruženja?

4.1. Stvaranje novog svjetskog poretka

⁴ To su cijene po kojima se u okviru sustava jedne TNC odvijaju poslovne operacije. Transferne cijene mogu biti znatno iznad ili ispod tzv. svjetskih cijena (Stojanov, 2012., str. 164).

Teorije o uspostavljanju novog svjetskog poretka za prvu referentnu točku uzimaju slabljenje Zapada te širenje gospodarske, vojne i političke nadmoći od strane azijskih zemalja. Međutim, eksponencijalno širenje Islama na demografskoj razini također nije zanemarivo uzmemo li u obzir aktualna svjetska zbivanja.

Zapad tijekom vremena gubi moć djelovanja te se novi svjetski poredak temelji na pluralitetu civilizacijskih društava čije kulturološke i druge posebnosti međusobno surađuju. Raznolikost civilizacija može uspostaviti dublje i snažnije veze među zemljama, međutim isto tako one mogu biti uzrok mnogih sukoba i konflikata. Era zapadnjačkog univerzalizma je privedena kraju te njeni učinci pripadaju prošlosti. Trenutno se nalazimo u kulturološkom sudaranju gotovo tektonskih razmjera, a samo vrijeme će pokazati kranji ishod. No, moguće je izbjeći sudare civilizacija i sukobe proizašle iz istih uspostavljanjem svjetskog poretka koji će dijametralno suprotno generirati vrijednosti pojedinih civilizacija od aktualnog načina. Najveći problem s kojim se danas susrećemo jest pitanje nejednakosti. Iako je situacija višedimenzionalna i kao takva se ne može mehanički tumačiti, proizlazi da gotovo polovica svjetske populacije nema mogućnost zadovoljavanja elementarnih potreba kao što su pristup pitkoj vodi ili električnoj energiji. Problem je sljedeći – nejednakosti i stopa siromaštva se povećavaju iz dana u dan te sve veći broj ljudi biva pothranjen, nepismen i jednostavno egzistira na margini života što je zastrašujuć podatak (Veselica, 2007., str. 15-26). Chossudovsky (2008., str. 23) je također priklonjen negativnom pogledu te drži kako je globalna kriza u kojoj se trenutno nalazimo razornija od Velike depresije u kojoj je čak 15 milijuna Amerikanaca bilo nezaposleno. Uzročno posljedični ciklički procesi poremećaja ekonomskih mehanizama, izbijanje ratova te propast država prema njemu nas vode u najozbiljniju krizu suvremene povijesti.

U teoriji, globalizacija ne bi trebala biti negativan fenomen, međutim ukoliko bi se ljudski animalni porivi za financijskom nadmoći reprogramirali, velik broj ljudi ne bi bio na korak do devetog kruga pakla.

4.2. Donose li nam globalizacijski procesi krizu ili blagostanje?

Prema tradicionalnim ekonomistima kao što su Lucas ili Romer, ciklus privređivanja determiniran je realnim ekonomskim mehanizmima. U tom duhu promatrano, supstance kao što su novac i krediti ne pridonose gospodarskom razvoju ili krizi. Međutim, Stojanov (2012., str. 281) ističe važnost teorije neoklasičnih ekonomista, po kojima *nevidljiva ruka automatizmom djelovanja tržišta automatski uspostavlja uvjete ravnoteže i na tržištu i u cjelini nacionalne privrede*. Ukoliko govorimo o tržištu čiste/savršene konkurencije tada pozicioniranost tvrtke predstavlja funkciju njenih prihoda i rashoda.

Stojanov i Jakovac (2013., str. 455) drže da Marxova i Keynesova tumačenja kapitala, krize i prosperiteta mogu olakšati razumijevanje postojeće situacije, stoga predlažu njihove interpretacije ekonomske krize. Keynes dakle glavni uzrok ekonomske krize ne vidi u porastu kamatnih stopa, već u padu granične efikasnosti kapitala. Također ističe da prosperitet može veoma brzo biti pretvoren u stanje krize, kada je ekonomska kriza označena prodajom kapitala i roba po bilo kojoj cijeni. Ciklički procesi koje kriza kao takva potiče nemaju pozitivan utjecaj na potrošnju te zbog drastično smanjenih ulaganja radnici bivaju otpušteni, što rezultira velikom stopom nezaposlenosti. Opisana situacija s lakoćom bi se mogla poistovjetiti sa onom koju danas živimo, te zaključno

tome afirmirano je Keynesovo tumačenje o nemogućnosti ublaživanja krize kroz smanjenje kamatnih stopa. Ekonomska kriza je produkt cikličkih procesa te jedan segment kao što je primjerice kamatna stopa ne može vratiti vrijeme unatrag i sanirati veći broj problema. Marx također uzroke krize pronalazi u stanju transformirane hiperprodukcije. Naime, produkti hiperprodukcije kao što su rast cijena te izrazito velika proizvodnja roba moraju biti vraćeni u stanje balansa – dakle hiperprodukcija mora biti vraćena u *stanje normalnih granica* (Stojanov i Jakovac, 2013., str. 456). Proces balansiranja ekonomskih mehanizama nije jednostavan te kao takav iziskuje mnoga odricanja. Stojanov (2012., str. 278-279) vidi srž problema u ponašanju trgovaca i proizvođača. Dok oni budu raspolagali valjanim vrijednosnicama to podrazumijeva potražnju za novcem – *kapitalom svaki put kada nema kolaterale tako da avansiranje platežnih sredstava pruža ne samo oblik novca već i ekvivalent koji nedostaje, a s kojim će se izvršiti plaćanje*. Dakle, cirkulacija novca je sveprisutna, međutim samo je pitanje u čijim rukama egzistira i tko ima autoritet te moć upravljanja vrijednosnim papirima.

4.3. Slijedi li nam era mega-kapitalizma?

Multinacionalni trendovi nametnuli su nove forme te nove industrijske mehanizme poslovanja. Delokalizacija i ekspanzionalno jačanje ekonomije svjetski razvijenih zemalja prouzročile su globalne nejednakosti, redefinjirani su društveni odnosi posredstvom korištenja suvremenih komunikacijskih kanala i tehnologija te su to samo neki od prethodno elaboriranih nusproizvoda globalnih procesa, koji nagovještaju jedno novo razdoblje – uvode nas u eru mega-kapitalizma.

Ekonomske povijesti te aktualnu sliku svijeta kreiraju vodeće klase u društvu. Njihovi interesi te ideologije izraženi su kroz mehanizme financijskog svijeta. Dakle, *interesi oblikuju ekonomsku ideologiju, a ekonomska ideologija pak pruža streljivo za kreiranje mjera ekonomske politike u korist djelotvornog razvoja mikroekonomskih subjekata* (Stojanov, 2012., str. 280). Budućnost kakvu vide Stojanov i Jakovac (2013., str. 468-469) jest vrijeme novih kapitalističkih tržišnih ekonomija koje je manipulirano od strane megatransnacionalnih korporacija i megabanki. Iako je njihova vizija protkana pesimizmom, neosporno postoji velika mogućnost disperzije i konačnog brisanja nacionalnih država kao i sustava demokracije.

Tijek suvremenih ekonomskih odnosa uvjetovan je od strane modela glavnih aktera multinacionalnih konfiguracija. Međutim, promotrimo li genezu ekonomskog svijeta, nije li uvijek bilo tako? Interesi određene klike su bez presedana djelovali pod krinkom aktivnosti koju neki smatraju iluzornom ili čak to djelovanje tumače putem teorija zavjere. Nebitno kojoj strani naše mišljenje “pripada”, no s ekonomskog gledišta promatrano – svima nama je cilj profit jer on nam osigurava jelo na stolu. Čovjek je prije svega biološko biće koje kada zadovolji elementarne potrebe kao što su hrana i voda može djelovati u skladu sa svojim mentalnim mogućnostima. Nekada je generalno promatrano, ljudski život bio obilježen sakupljačkim načinom života, gdje bi lov predstavljao primjerice današnji rad u tvornicama. Sredstva putem kojih dolazimo do elementarnih zadovoljenja tijekom povijesti su mijenjana, međutim cilj nesumnjivo uvijek ostaje isti. Što nam mega-kapitalizam donosi možemo tek pretpostavljati. Bliska budućnost će biti determinirana njegovim artefaktima kojih možda niti nećemo biti svjesni da su postali dijelom naših svakodnevnica.

5. ZAKLJUČAK

Tehnološke inovacije te koncentriranost na fleksibilnost i prilagodljivost odigrale su esencijalnu ulogu unutar učinkovitosti restrukturacije postojećeg sustava. No, promotrimo li pojedinca u ovakvom okruženju, uvidjeti ćemo da je on uistinu fragmentirani subjekt. Čovjek sada postaje proizvod globalizacijskih procesa te njenih učinaka na politiku, ekonomiju i kulturu civilizacije. Naime, Deleuze i Guattari (2013., str. 3) smatraju da *disciplinarna društva imaju dva pola: potpis koji određuje pojedinca, i broj ili administrativnu brojčanu oznaku koja ukazuje na njegov položaj*. U takvom društvu najbitniji je kod – on je lozinka koja omogućuje pristup. Numerički jezik kontrole stoga je sačinjen od kodova koji obilježavaju pristup informaciji ili je odbacuju – informacionalizam stoga kao takav neosporivo determinira funkcioniranje čovječanstva. Dakle, sada nas više ne interesira individua, već nas zanima masa – odnosno tržište.

Međutim, procesi globalizacije i modernizacije doveli su do diskutabilne neovisnosti i fleksibilnosti pojedinca. On stoga sada više nije samo potrošač, već postaje aktivna jedinka. Civilizacija 21. stoljeća mora pokazati odvažnost, fleksibilnost i toleranciju unutar ekonomske i sociokulturološke evolucije koju je pokrenula rastuća prividna individualizacija. Fraza *stvaranje vlastitog života* uokviruje esenciju trenda individualizacije koja djeluje s ciljem unificiranja svijeta. Masovni mediji, informacijska tehnologija, te kulturalna industrija pretpostavljaju sve veću prisutnost u svakodnevnom životu. Maskirana kretanja prema individualizmu, autonomiji, slobodi i mobilnosti postaje sve izraženija, no jačanjem globalizacijskih tendencija ovo će postati u tolikoj mjeri očiti fenomeni, da ih zbog toga više nećemo propitivati već ćemo s lakoćom uroniti u zamku 21. stoljeća.

Kapitalistički način privređivanja i življenja dosegli su respektabilnu razinu, toliku da bi se gotovo mogla osnovati religija kapitalizma. Međutim, držimo da je sakralna dimenzija kapitalizma začeta onog trenutka kada je Eva posegnula za ključnom jabukom. Cilj kapitalističkog djelovanja ne egzistira u zadovoljenju čovjekovih želja, već kao takav on ima tendenciju stvaranja novih želja čime čovjeka uvodi u klopku suvremene fantazme.

LITERATURA

A) KNJIGE

1. Beck, U., (2003.): Što je globalizacija?, Vizura, Zagreb.
2. Bezić, H., (2008.): Tehnološka politika i konkurentnost, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
3. Castells, M., (2000.): Informacijsko doba: ekonomija, društvo, kultura, Golden Marketing, Zagreb.
4. Chossudovsky, M., (2008.): Globalizacija bijede i novi svjetski poredak, Prometej, Zagreb.
5. Deleuze, G., Guattari, F., (2013.): Kapitalizam i shizofrenija, Sandorf, Zagreb.
6. Grgić, B., Bilas, V., (2008.): Međunarodna ekonomija, Lares plus, Zagreb.

7. Hirst, P., Thompson G., (2001.): Globalizacija: Međunarodno gospodarstvo i mogućnost upravljanja, Liberata, Zagreb.
8. Kloskowska, A., (1985.): Masovna kultura, Budućnost, Novi Sad.
9. Krugman, P., (2009.): Međunarodna ekonomija, Mate, Zagreb.
10. Marx, K., Engels, F., (1978.): Glavni radovi Marxa i Englesa, Stvarnost, Zagreb.
11. Pieterse, J.N., (2009.): Globalization and Culture: Global Mélange, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham, Maryland, USA.
12. Stojanov, D., (2012.): Ekonomska kriza i kriza ekonomske znanosti, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
13. Stojanov, D., Drašković, V., (2012.): Makroekonomske teorije i politike u globalnoj ekonomiji: dometi i izazovi (https://www.academia.edu/10056866/Makroekonomske_teorije_i_politike_u_globalnoj_ekonomiji_domet_izazovi_perspective?auto=download; pregled ano 30. lipnja 2016. godine)
14. Švarc, J., (2009.): Hrvatska u društvu znanja : prijepori i perspektive nove inovacijske politike, Školska knjiga, Zagreb.
15. Veselica, V., (2007.): Globalizacija i nova ekonomija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

B) ČLANCI

16. Čolić, S., (2004.): Globalizacija, kultura kapitalizma i globalna kultura, Narodna umjetnost: Croatian journal of ethnology and folklore research, Vol. 41, No. 2, pp. 185-192.
17. Stojanov, D., Jakovac, P., (2013.): Ekonomska znanost u zamci globalizacije, Ekonomski pregled, Vol. 64, No. 5, pp. 447-473.
18. Stojanov, D., (2009.): Global economy and national economy policy, Ekonomija/Economics, Vol. 16, No. 2 pp. 469-480.